

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 144 2023

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda H. Rugg

Berlin: Stefanie von Schnurbein

Göteborg: Åsa Arping

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Torbjörn Forslid

München: Joachim Schiedermaier

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anna Albrektson, Thomas Götselius

Tartu: Daniel Sävborg

Umeå: Maria Jönsson

Uppsala: Torsten Pettersson

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Ingeborg Löfgren (uppsatser) och Tim Berndtsson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2024 och för recensioner 1 september 2024. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978–91–87666–43–8

ISSN 0348–6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2024

Jana Rüegg har i litteratursociologisk anda författat ett kapitel om Natur & Kulturs resa från förlag till förlagskoncern. Hon påvisar hur förlaget har utvidgat sin verksamhet från att huvudsakligen ge ut böcker till att engagera sig i olika delar av utgivningskedjan samt andra affärsområden. Redan från grundandet visade förlaget intresse för tidskriftsbranschen och har sedan dess utökat sin verksamhet genom att förvärva flera förlag och bolag, inklusive inom TV och digitala utbildningar. Under 1990-talet och det första decenniet av 2000-talet genomgick förlagsbranschen stora förändringar till följd av digitaliseringen. Natur & Kultur gjorde flera investeringar och blev marknadsledande inom digitala läromedel. Kapitlet ger insikt i hur företaget har anpassat sig till förändringar på bokmarknaden, teknologiska framsteg och ekonomiska utmaningar.

Åsa Warnqvist, forskningsledare på Svenska Barnboksinstitutet, ger en brokig men ganska heltäckande bild av förlagets hundraåriga historia när det kommer till barn- och ungdomsböcker. Warnqvist börjar sin redovisning med att betona att böcker för barn och unga förekom tidigt på Natur & Kulturs lista, även om omfattningen i början var blygsam. Trots enstaka titlar och inflytelserika bokserier som *Min skattkammare* är det totalt sett få titlar som har överlevt tidens tand. Warnqvist konstaterar att de riktigt banbrytande barn- och ungdomsböckerna i hög utsträckning utkom på andra förlag. Möjliga förklaringar är att det var förlagets starka inriktning på nytta och lärande som höll de estetiskt nyskapande författarna borta, eller också gjorde förlagets riktlinjer i stadgarna att dessa refuserades. Det var först under 1990-talet när förlaget bestämde att mer konsekvent satsa på området samtidigt som en del förlag förvärvades som barn- och ungdomsbokutgivningen slog ut i blom med full kraft.

Övriga bidrag i volymen fokuserar bland annat på Natur & Kulturs satsning på svensk skönlitteratur, som Jesper Olsson har gjort i "Hundra år av svenska samtidsromaner" och Anders Cullhed i "Klassiker = Levande litteratur". Pamela Schultz Nybacka går in på bokens dualitet som handelsvara och kulturgods och undersöker hur synen på bokprissättning har förändrats, Sverker Sörlin skriver om boken som bildningsbärare, och David Håkansson undersöker den svenska prosans språkutveckling under 1900-talet.

Sammanfattningsvis är jubileumsskriften om Natur & Kultur en mångsidig volym som inte får

missas. Även om vissa texter spretar åt olika håll och ibland landar i ren kurios, ger just bredden och multiperspektivismen i jubileumsskriften en rik och nyanserad bild av den svenska förlagsbranschens verksamhet. Här finns inte "Texten" om Natur & Kultur, utan helheten får deduceras ur delarna. Boken är en värdefull resurs för alla som är intresserade av svensk bokutgivning och förlagsbranschens utveckling.

Robbe Vandersmissen

Maria Nilson, *Pixi. Historien om Sveriges mest spridda bilderbok* (Skrifter utgivna av Svenska barnboksinstitutet, 162). Makadam. Göteborg & Stockholm, 2022.

Många läsare har en relation till och personliga minnen av Pixiböckerna, bokserien bestående av bilderböcker i miniformat som i dagsläget funnits i dryga sjuttio år. Bokseriens framgångskoncept har varit bundet till formatet, som tillåter ett mycket användarvänligt grepp för målgruppen: böckerna kan lekas med, läsas av barnet ensamt eller i sällskap med vuxen, och är enkla att ta med sig överallt på sätt som skiljer sig från de flesta andra böcker. Dessutom tillåter de låga produktionskostnaderna ett lågt pris till konsumenten, som innebär en långt större spridning. Här finns även en demokratiserande effekt genom att böckerna görs tillgängliga för barn ur olika samhällsklasser.

Maria Nilsons studie *Pixi. Historien om Sveriges mest spridda bilderbok* (2022) är en första ansats att ge en översikt av bokformens historia mellan 1953 och 2020, skriven för en bredare publik. En bakgrund till studien är det projekt om Pixiutgivningen som hon haft tillsammans med Helene Ehriander sedan 2016 och de har bland annat presenterat sina resultat vid konferenser och i en artikel. Nilsons bok är, med andra ord, ett av flera resultat av detta forskningsprojekt. Boken tar ett samlat grepp om utgivningen och är ett slags inledande kartläggning av Pixis historia och betydelse på bokmarknaden. Dessutom innehåller den en omfattande bibliografi – om än inte fullständig – av de Pixiböcker som författaren främst haft tillgång till via Svenska Barnboksinstitutet. Hon beskriver inledningsvis svårigheterna med att genomföra en fullständig sammanställning av titlarna, eftersom böckerna kategoriserats och hanterats på olika sätt genom åren. De flesta av dem

är försedda med ISBN-nummer och har därmed samlats in och sparats, men det finns också de som försvunnit ur arkiven och som endast går att hitta slumpvis. Listan innehåller över tusen titlar och ger en värdefull utgångspunkt för vidare forskning.

Utöver bibliografin, består Nilsons bok av tre bokkapitel som tar upp Pixiutgivningens historia, några centrala författarnamn och teman i bokseriens innehåll samt en avslutande diskussion. Det historiska kapitlet förklarar de centrala principerna bakom Pixiformatet: det ska vara enkla berättelser, utan alltför tvetydiga slut och skildrade så att barn i ålderskategorierna 0–3 och 4–6 kan ta till sig berättelserna på egen hand utan behov av vuxen vägledning. Det lilla fyrkantiga formatet gör Pixiböcker till en egen och standardiserad variant av bilderböcker, men formatet rymmer många olika genrer. Utgivningsmodellen har också inneburit pragmatiska förhållningssätt för att minska produktionstiden och kostnaderna, exempelvis genom att jobba med återutgivning av äldre titlar eller genom att göra Pixiversioner av redan tryckta bilderböcker i vanligt format. Det finns dock även exempel på intressanta utgivningsmodeller där de olika versionerna av en bok korsbefruktar varandra eller fungerar som förlängningar. Nilson ger bland annat exemplet med Maria Nilsson Thores bilderbok *Vem ser Dim?* och Pixiboken *Lilla Lummer*, där böckerna skildrar samma berättelse ur olika gestalters perspektiv, ungefär som en spinoff-serie kan ge nya perspektiv åt en film eller tv-serie. I detta kapitel påpekar Nilson även att böckerna idag ofta uppfattas och säljs in som ”retro” och därför tilltalar en äldre målgrupp, som också kan bjuda höga summor för en eftertraktad titel vid nätauktioner.

I mellankapitlet introduceras bokseriens innehåll utifrån olika aspekter. Vanligt förekommande motiv hämtas i folksagor, barnramsor och vardagliga skildringar av barns liv. Dessutom finns en lång rad titlar om Mumintrollen, inspirerade av den japanska tv-serie som producerades 1990–1991. Nilson gör även ett nedslag i de titlar som under senare tid skrivits av en av dagens mest kända bilderboksskapare, Stina Wirsén. Värt att nämna är att Wirsén även gjort omslaget och flera illustrationer till Nilsons bok.

I den avslutande diskussionen lyfts flera trådar fram som placerar bokserien i ett större barnlitterärt sammanhang och som, vart och ett, skulle kunna leda vidare till ytterligare studier. Pixiutgivningen utmärker sig som förlagssatsning genom att den på ett radikalt sätt ökat tillgängligheten till lit-

teratur för barn ur olika sociala klasser, men den är – som Nilson också riktigt påpekar – inte ensam om den ambitionen. Nilson nämner Svensk Läraretidnings förlag, som vid sekelskiftet 1800–1900-tal lanserade Barnbiblioteket Saga med ett liknande koncept. Därtill skulle man kunna nämna förlaget En bok för alla, som gav ut böcker för både barn och vuxna med tydliga demokratiserande ambitioner under lång tid under senare delen av 1900-talet.

Nilson tecknar en utvecklingslinje i Pixiutgivningen som går från att böckerna betraktats som mindre viktiga ”bagateller” till att få allt högre högre status, även om hon uttrycker sig med försiktighet. Allt fler barnboks författare ser det som något positivt att också bli utgivna i Pixi-format, särskilt som det också innebär bättre inkomster och större spridning för deras författarskap. Hon ser även en utveckling från en stor mängd översatt litteratur till en dominans av svenskspråkiga författare, något som även är utmärkande för barnlitteraturens utveckling i stort på svensk bokmarknad. Avslutningsvis görs en analys av den högtintressanta och komplicerade frågan om Pixiböckerna betraktade från ett högt och lågt-perspektiv. Även om de förknippas med kommersialism genom att böckerna från början och fortfarande saluförts i andra kanaler än bokhandeln, har de nu också förflyttats in i bokhandeln. Därtill drar sig inte dagens etablerade barnboks författare för att ges ut i Pixi-format. Värt att nämna är att även etablerade författare som Lennart Helsing och Jan Lööv finns representerade i den omfattande bokserien. Samtidigt går det att peka på den förenklade berättelseformen, där det lyckliga slutet ofta betonas, och att böckerna ofta har didaktiska poänger, som orsaker till att böckerna ansetts vara läglitterära.

Som helhet betraktad innebär Nilsons framställning en första kartläggning och kontextualisering av Pixiboksutgivningen i Sverige, dess historia, ställning och vilka perspektiv som går att anlägga på den. En möjlig invändning är att den är för kortfattad: de tre kapitlen ger vid handen att det finns mycket mer och fler intressanta vinklar att efterforska. Den avslutande delen skissar fram flera möjliga vägar att gå för framtida forskare. Kartläggningen är noggrant utförd och omfattande och undersökningen innebär därför ett viktigt bidrag till framtida forskning, inte bara om Pixiböckerna, utan också om spänningsförhållandena mellan kommersialism, idealism och estetik på svensk barnboksmarknad.

Det bör också framhållas att Nilsons bok är av-

sedd för en allmänintresserad, och inte en akademisk, publik i första hand, vilket innebär en avsknad av diskussioner om teori och metod, även om författaren för en diskussion med tidigare forskning såväl i kapiteln som i den stora notapparat. Med formatet (fyrkantigt) och omslagsbilden av Stina Wirsén andas boken också estetiken hos det fenomen den behandlar. På så vis kan den stora publik som har en relation, retrospektiv och nostalgisk eller i egenskap av nuvarande konsumenter av Pixiböcker, finna igenkänning och lockas av paketeringen. Som en populärvetenskapligt hållen framställning fungerar den väl. Den är läsvärd, välskriven och rikt illustrerad. Den som önskar sig mer teoretiskt grundade djupanalyser av Pixiutgivningen får avvakta de framtida forskningsinsatser som Nilson själv efterfrågar och vill inspirera till.

Sara Kärrholm

Silence and Silencing in Children's Literature, red. Elina Druker, Björn Sundmark, Åsa Warnqvist & Mia Österlund (Skrifter utgivna av Svenska barnboksintitutet, 156). Makadam. Göteborg & Stockholm, 2021.

Att sammanställa en konferensvolym är alltid en grannliga uppgift. Hur ska konferensens anda fångas, hur många bidrag kan få plats, vilket urval ska göras?

Konferensen "Silence and Silencing in Children's Literature" anordnades av det internationella barnlitteraturforskningsnätverket IRSC (International Research Society for Children's Literature) i Stockholm 2019. Huvudarrangör var Svenska barnboksintitutet i samarbete med Stockholms universitet, Malmö universitet och Åbo Akademi. Konferensen var sällskapet 24:e, och samlade det största antalet deltagare någonsin – över 500, varav merparten, ca 420, presenterade sin forskning på området. Denna rika flora har koncentrerats till 19 bidrag (samt ett förord) i den ändå väldigt omfångsrika konferensvolymen (375 s. inklusive bilagor).

De fem keynote-talarna är alla representerade: Vanessa Joosen från Belgien, Bob Davis från Skottland, Andrea Mei-Ying Wu från Taiwan, samt Temi Odumosu och Boel Westin från Sverige. Joosens, Westins och Davies föreläsningar är samlade under rubriken "Multiple facets of Silence and Silencing", medan Odumosus och Wus bidrag placerats i avdelningen "Structural and Societal Silences and

Silencing". Förutom de ovan nämnda avdelningarna är volymen ordnad i "Narrating Silence", "Addressing aetnonormative silences" samt "Trauma and Traumatic Silences".

Temat *Silence and Silencing* går naturligtvis att tolka på en mängd olika sätt – vilket väl är en grundförutsättning när teman ska väljas för en konferens av den här omfattningen. För transparensens skull kan jag berätta att jag själv deltog i konferensen med ett paper om tystnadskravet – och dess avskaffande – på bibliotek, så som det skildras i barnlitteraturen.

Som redaktörerna påpekar i det intressanta och informativa förordet kan ordet *silence* på engelska vara såväl ett substantiv som ett verb – vilket inte fungerar riktigt lika bra på svenska (tystnad/tysta). Tystnad som substantiv för tanken till lugn och avskildhet, men också till brist av olika slag – brist på röst, brist på mod och möjligheter. Det svenska ordet tystnad kan ju även förse med ett utrops-tecken och få ytterligare konnotationer – sträng skola, nostalgisk biblioteksmiljö eller kanske cirkusens "största möjliga tystnad". Att "tysta" någon fungerar mer tydligt negativt, och för tankarna till censur och maktutövning. Alla dessa aspekter täcktes in av konferensen, med rika kopplingar till olika barnlitterära genrer och företeelser.

Det finns naturligtvis också många positiva konnotationer till tystnad – ett begrepp som vi ofta återvänder till är, vilket Vanessa Joosen påpekar, Wolfgang Iser tanke om luckor i texten som i sig skapar fördjupning och tolkningsutrymme. Dessa aspekter återkommer i narratologiavdelningen, där bland annat textens typografiska tomrum analyseras av Karen Coats. Vanessa Joosens bidrag, placerat först i volymen liksom på konferensen, är ett ambitiöst försök att täcka in hela fältet, från narratologi som sagt, till motiv och teman, men även rent litteratursociologiska aspekter som rör förlag och översättningsfrågor. Det faktum att så många länder (inklusive Sverige) nästan uteslutande översätter barn- och ungdomslitteratur från det engelska språkområdet utgör ju en tystnadsproblematik i sig. Joosen uppehåller sig också vid det problematiska förhållandet till tidigare generationers klassiker som *Pippi Långstrump*, *Babar* och Dr Seuss, där böckernas litterära värde hamnar i konflikt med rasistiska eller andra uttryck som vi idag inte vill förmedla till barn.

Boel Westin återvänder till Muminvärlden i sitt tänkvärda bidrag, och visar övertygande hur tystnadens många ansikten och skepnader genomsyrar